

An economic analysis of the Finnish rules governing the disclosure of information between parties in civil procedure

Rasmus Sundström

English Abstract

The article is an economic analysis of the Finnish rules governing the disclosure of information between parties in civil procedure. The article explores the advantages and disadvantages of the Finnish system in comparison to the discovery-institution of the Common Law –countries.

According to Finnish Procedural law, the parties have a general duty to disclose all relevant information to the court. This duty does not, however, become a true sanctioned obligation until a request for disclosure by a party has been granted by the court. In practice, the conditions for granting such a request are quite strict. First, the party requesting disclosure must name the fact he or she wishes to prove, and this fact must be of relevance to the case at hand. Second, the party requesting disclosure must show the relevance of the requested information in relation to this fact. Third, the party requesting disclosure must show that the information requested is in the possession of the party against whom the request is directed and, finally, the requesting party must sufficiently describe the specific documents or objects concerned by the request.

Differing dramatically from the Finnish system, the discovery institution of the Common Law –countries does not only provide the parties with effective legal means to obtain all relevant information and impose hard sanctions in case of failure to disclose relevant information, but also imposes a duty to voluntarily disclose all relevant information to the other party before the actual trial.

The economic analysis of the discovery institution has concluded that to the extent discovery governs the voluntary exchange of information between parties, it lowers both the administrative and error costs of judicial procedure. Further, compulsory disclosure of information detrimental to the parties does lower the error costs of judicial procedure but not necessarily the administrative costs. Therefore, the effects of disclosure as a whole to the social costs of judicial procedure remain uncertain.

Economic analysis of the Finnish system leads to the following conclusions: A wider interpretation of the conditions for granting a disclosure request would be detrimental to the administrative costs of judicial procedure since the parties would be forced to disclose more detrimental information thus making it more difficult to reach settlements. On the other hand, a wider interpretation of the conditions for granting a disclosure request would lower the error costs of judicial procedure. It should be noted that the Finnish rules concerning the losing party's obligation to compensate the legal fees of the winning party do not provide an incentive to discovery abuse, which has been the case for example in the U.S.

In conclusion, the Finnish courts should not be too narrow when evaluating the conditions for granting a disclosure request, but should judge each request more on a case by case basis thus optimizing the social costs of judicial procedure.

Full Article in Finnish

Prosessioikeudellisen editiovelvollisuuden oikeustaloustieteellinen analyysi

1. Johdanto

OK 17:12 mukaan jokainen, jolla on asiakirja hallussaan, on velvollinen tuomaan sen oikeuteen, mikäli voidaan olettaa asiakirjalla olevan merkitystä todisteena asiassa. Tätä velvollisuutta kutsutaan editiovelvollisuudeksi ja se on sisällytetty lakiin sen varalta, että asiakirjan haltija osoittautuisi haluttomaksi luovuttamaan asiakirjaa. Käytännössä editiovelvollisuuden edellytyksiä on Suomen oikeudessa tulkittu verrattain suppeasti, minkä lisäksi editiovelvollinen osapuoli voi useissa tapauksissa torjua editiovaatimuksen esimerkiksi liikesalaisuuden suojaan vetoamalla.

Common Law -maiden vastine Suomen oikeuden editiovelvollisuudelle on discovery-järjestelmä, jota voidaan luonnehtia pakkokeinojen tukemaksi prosessuaalisten menettelyjen tai keinojen kokonaisuudeksi, jonka avulla asianosaisilla on laajat mahdollisuudet tutkia lähes minkä tahansa relevantin todisteen sisältö tai olemassaolo.¹

1 Leppänen, s. 403

Prosessioikeuden oikeustaloustieteellisessä analyysissä on lähdetty siitä, että prosessioikeuden tehtävä on minimoida yhteiskunnallisia kustannuksia ja siten useissa tapauksissa myös välillisesti edistää sovintoratkaisujen syntyä. Osapuolten sovintohalukkuuteen vaikuttaa olennaisesti heidän käsityksensä omista menestymisen mahdollisuuksistaan mahdollisessa oikeudenkäynnissä. Tämä käsitys puolestaan pohjautuu pitkälti heidän hallussaan olevaan informaatioon. Oikeustaloustieteessä on tutkittu, miten osapuolten välinen tiedonvaihto sekä heidän mahdollisuutensa saada selko vastapuolen hallussa olevasta todistusaineistosta, vaikuttaa sovintohalukkuuteen ja siten yhteiskunnallisiin kustannuksiin.

Tässä artikkelissa analysoidaan Suomen oikeuden editiovelvollisuutta yllä esitettyä taustaa vasten. Ensimmäisissä jaksoissa käsitellään editiovelvollisuutta Suomen oikeuden mukaisessa siviiliprosessissa ja annetaan lyhyt yleiskuva Common Law -maiden discovery-järjestelmästä. Kolmannessa jaksossa käsitellään prosessioikeuden oikeustaloustieteellistä tutkimusta aiheen kannalta relevanteilta osin sekä tarkastellaan erityisesti discovery-järjestelmästä esitettyä. Viimeisessä jaksossa analysoidaan Suomen oikeuden editiovelvollisuutta aiemmin esitetyn pohjalta ja pyritään vertailemaan sen hyötyjä ja haittoja oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta suhteessa Common Law -maiden discovery-järjestelmään sekä pohditaan erityisesti, olisiko editiovaatimuksen edellytysten nykyistä väljempi tulkinta oikeustaloustieteellisesti perusteltua.

2. Editiovelvollisuudesta siviiliprosessissa

2.1. Yleistä

Perussäännökset asiakirjan esittämisen eli editiovelvollisuudesta löytyvät OK 17 luvusta. Säännökset on otettu lakiin sen varalta, että joku oikeudenkäynnin asianosainen tai asianosaispiirin ulkopuolinen henkilö osoittautuisi haluttomaksi luovuttamaan asiakirjaa, johon joku asianosainen haluaa nojautua todisteena. OK 17:12.1 kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:

Jolla on asiakirja hallussaan, olkoon velvollinen, kun voidaan olettaa asiakirjalla olevan merkitystä todisteena asiassa, tuomaan sen oikeuteen.²

² Ruotsin oikeuden vastaava säännös on Rättsbalken 38:2 jossa lausutaan mm. seuraavasti: "Innehar någon skriftlig handling, som kan antagas äga betydelse som bevis, vare han skyldig att förete den...". Yleisesti ottaen Suomen ja Ruotsin oikeusjärjestysten prosessuaaliset editiovelvollisuudet ovat hyvin lähellä toisiaan. Yleisesitys Ruotsin oikeuden osalta ks. esim. Ekelöf-Boman s. 216-221.

Laki erottelee toisistaan prosessuaalisen eli yleisen editiovelvollisuuden ja materiaalisen eli aineellisoikeudellisen editiovelvollisuuden.³ Prosessuaalinen editiovelvollisuus syntyy vireillä olevan oikeudenkäynnin johdosta jokaiselle, jolla on hallussaan OK 17:12 tarkoittama asiakirja. Materiaalinen editiovelvollisuus pohjautuu asiakirjan haltijan ja oikeudenkäynnin asianosaisten väliseen oikeussuhteeseen: mikäli asiakirjan haltija olisi tämän oikeussuhteen nojalla velvollinen luovuttamaan asiakirjan tai muutoin sallimaan, että toinen saa siitä tiedon, on tämä velvollisuus voimassa myös oikeudenkäynnin aikana.⁴

2.2. Prosessuaalinen editiovelvollisuus

Prosessuaalisesta eli yleisestä editiovelvollisuudesta säädetään yllä siteraatussa OK 17:12.1:ssä. Säädöksen sanamuodon mukaan prosessuaalinen editiovelvollisuus on asianosaisten lisäksi jokaisella, jolla on hallussaan asiakirja, jolla voidaan olettaa olevan merkitystä todisteena. Esittämiselvelvollisuus edellyttää siten, että asiakirjan osoitetaan olevan sen henkilön hallussa, johon vaatimus kohdistetaan, ja että asiakirjalla voidaan olettaa olevan merkitystä näyttökysymyksen selvittämisessä.⁵

Esittämiselvelvollisuuden laajuus on lähtökohtaisesti yhtä laaja kuin asiakirjan haltijan velvollisuus antaa suullisia lausumia oikeudenkäynnissä.⁶ Näin ollen esittämiselvelvollisuutta ei voida asettaa syytetylle rikosasiassa eikä hänen OK 17:20:ssä tarkoitetuille lähiomaisilleen, joilla on oikeus kieltäytyä todistamasta.⁷ Ketään ei myöskään voida velvoittaa esittämään asiakirjaa, jos sen voidaan olettaa sisältävän sellaista, josta haltija olisi OK 17:23 nojalla vaitiolovelvollinen.⁸ Esimerkkeinä voidaan mainita virkasalaisuudet sekä asianajajan ja lääkärin vaitiolovelvollisuudet. Niin ikään sellaisissa tilanteissa, joissa asiakirja sisältää sellaista, josta sen haltija olisi todistajana kuultaessa OK 17:24 nojalla oikeutettu vaikenemaan, ei asiakirjan esittämiselvelvollisuutta ole.⁹ Esimerkkeinä voidaan mainita syytteen vaaraan joutuminen, liike- ja ammattisalaisuudet sekä tiedotusvälineiden lähdesuoja.

3 Lappalainen, s. 189. Samaa jaottelua ovat käyttäneet myös esim. Jokela, s. 2 ja Tirkkonen, s. 158-160. Ruotsin oikeuden osalta ks. Ekelöf-Boman, s. 216.

4 Jokela, s. 2.

5 Lappalainen, s. 189.

6 Jokela, s. 2.

7 Jokela, s. 2.

8 Lappalainen, s. 191.

9 Lappalainen, s. 191.

OK 17:12.3:ssä on lisäksi yksilön persoonaa ja yksityiselämää suojaava rajoitus, jonka mukaan kirjallista muistiinpanoa, joka on tarkoitettu yksinomaan henkilökohtaista käyttöä varten, ei saa määrätä tuotavaksi tuomioistuimeen elleivät erittäin tärkeät syyt sitä vaadi.¹⁰ Suullisessa todistelussa kuultavalle ei sen sijaan synny vaitiolo-oikeutta jostakin seikasta pelkästään sillä perusteella, että hän on tallettanut sen yksityiseen päiväkirjaansa tai muihin henkilökohtaisiin muistiinpanoihinsa.¹¹

Lopuksi on mainittava OK 17:11b.2:n säännös, jonka mukaan mikäli asiakirjan tiedoista osa on sellaisia, joita sen haltija ei saa paljastaa tai joita hän ei ole velvollinen ilmaisemaan, on hänen annettava tuomioistuimelle asiakirjasta sellainen ote, johon esittämisvelvollisuuden piiriin kuulumattomia tietoja ei sisälly.

2.3. Materiaalinen editiovelvollisuus

Prosessioikeudellista editiovelvollisuutta täydentää OK 17:3:n säännös materiaalisesta eli aineellisoikeudellisesta editiovelvollisuudesta. Lainkohdassa säädetään, että jos asiakirjan haltija on hänen ja asianosaisen välisen aineellisoikeudellisen oikeussuhteen nojalla tai muuten lain mukaan velvollinen luovuttamaan asiakirjan tai muutoin sallimaan toisen saada sitä tiedon, on tämä velvollisuus voimassa myös oikeudenkäynnissä.¹² Velvollisuus asiakirjan luovuttamiseen voi perustua esimerkiksi omistusoikeuteen tai sopimukseen.

Myös materiaalinen editiovelvollisuus voi kohdistua sekä oikeudenkäynnin osapuoleen että asianosaispiiriin ulkopuoliseen henkilöön. Materiaalisen editiovelvollisuuden käytännön merkitys on vähäinen, sillä jo prosessuaalinen editiovelvollisuus kattaa useimmat tilanteet.¹³ Edellä mainitut prosessuaalisen editiovelvollisuuden rajoitukset eivät kuitenkaan sovellu materiaaliseen editiovelvollisuuteen, koska velvollisuus perustuu oikeudenkäynnin ulkopuoliseen seikkaan. Tällöin on mahdollista, että materiaalinen editiovelvollisuus on käytettävissä sellaisissa harvinaisissa tilanteissa, joihin prosessuaalinen editiovelvollisuus ei rajoitustensa vuoksi sovellu.¹⁴

10 Tirkkonen, s. 159–160.

11 Lappalainen, s. 191.

12 Jokela, s. 2.

13 Jokela, s. 2.

14 Lappalainen, s. 193.

2.4. Menettelykysymyksiä

Editiovelvollisuuden toteuttamista koskevasta menettelystä, oli kyseessä sitten prosessuaalinen tai materiaalinen peruste, säädetään OK 17:14-15:ssä. Menettelysäännökset tulevat sovellettaviksi silloin, kun asianosainen vaatii asiakirjan esittämistä ja se, johon vaatimus kohdistetaan, vastustaa sitä. Vasta kun tuomioistuin on hyväksynyt asianosaisen esittämän editiovaatimuksen, tulee editiovelvollisuudesta todellinen, sanktioitu velvoite.¹⁵

Editiovaatimuksen hyväksymisen edellytykset ovat seuraavat: asiakirjan esittämistä vaativan asianosaisen on paitsi nimettävä todistusteema, jonka toteen näyttämiseksi asiakirja halutaan esitettäväksi, myös yksilöitävä asiakirja ja osoitettava, että se on sen henkilön hallussa, johon vaatimus kohdistetaan.¹⁶

Todistusteeman nimeämisellä tarkoitetaan faktaväitettä, jonka tueksi editiovaatimuksen esittäjä haluaa asiakirjan tuotavaksi oikeuteen. Näin tuomioistuin voi selvittää asiakirjan relevanssin oikeudenkäynnin kannalta.¹⁷ Käytännössä asiakirjan relevanssin selvittäminen on yksinkertainen asia sillä OK 17:12:n sanamuoto ("on syytä olettaa olevan merkitystä") ei asettane kovin korkeaa relevanssikynnystä.¹⁸

Käytännössä sekä yksilöintivaatimus että hallinnan selvittely puolestaan voivat tuottaa editiovaatimuksen esittäjälle suuria hankaluuksia.¹⁹ Lähtökohtaisesti asiakirja on kyettävä yksilöimään niin tarkoin, että editiomääräys voidaan sanktioida uhkasakolla ja panna viime kädessä täytäntöön ulosottoin. Tämän on katsottu edellyttävän sekä todistusteeman, asiakirjatyypin että asiakirjan laatimisaikakohdan ilmoittamista.²⁰ Editiovaatimus ei siis voisi kohdistua vastapuolen hallussa olevaan määrittelemättömään asiakirjajoukkoon; samalla olisi kuitenkin kohtuutonta edellyttää, että editiovaatimuksen esittäjä tuntisi jokaisen vastapuolen hallussa olevan asiakirjan pääpiirteittäisen sisällön. Suomen oikeuskäytännössä on vain harvoin otettu kantaa yksilöintiedellytysten täyttymiseen. Eräässä kärjäoikeuden ratkaisussa on katsottu, että editiovaatimus ei voinut kohdistua

15 Lappalainen, s. 193–194.

16 Lappalainen, s. 194.

17 Lappalainen, s. 194.

18 Relevanssikynnystä on käsitelty syvällisemmin Ruotsin oikeuden osalta Heuman, s. 24-36, jossa esitettyä voitaneen soveltaa myös Suomen oikeuden editiovelvollisuuden tulkintaan.

19 Lappalainen, s. 194.

20 Leppänen, s. 236.

”kaikkiin vastaajapankkien piirissä syntyneisiin ja niiden hankkimiin selvityksiin kantajayhtiön taloudellisesta tilasta vuosilta 1990-1993”.²¹

Yksilöintiedellytys ei ole joko/tai –tyyppinen, vaan asiakirjat on yksilöitävä riittävästi. Rajatapauksissa yksilöintiedellytysten täyttyminen tulisi ratkaista punnitsemalla yhtäältä editiovaatimuksen esittäjän intressiä saada kyseiset todisteet esitettyä sekä toisaalta vastapuolen oikeusturvaa. Yksilöintiedellytyksiä ei tulisi asettaa niin korkeiksi, että säännöstö menettäisi käytännön merkityksensä.²²

Asiakirjan hallinnan selvittämistä koskee OK 5:22.2:n säännös, jonka mukaan asianosainen on velvollinen valmistelussa vastapuolen vaatimuksesta ilmoittamaan, onko hänellä hallussaan sellainen vastapuolen mainitsema kirjallinen todiste tai esine, jolla voi olla merkitystä asiassa. Tämä velvoite ei kuitenkaan koske asianosaispiirin ulkopuolista henkilöä eikä sitä ole mitenkään sanktioitu.²³

Asiakirjan yksilöinti- ja hallintakysymyksiä on mahdollista selvittää OK 17:14:ssä säännellyssä, erillisessä editiokuulustelussa. Säännöksen mukaan asiakirjan haltijalle on ennen asiakirjan esittämisvelvollisuuden asettamista varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Tässä kuulemistilaisuudessa voidaan asiakirjan haltijaa kuulustella suullisesti noudattaen todistajan tai asianosaisen kuulustelusta voimassa olevia säännöksiä. Tietyissä tapauksissa on mahdollista, että yksilöity editiovaatimus voidaan ylipäätään esittää vasta editiokuulustelun jälkeen.²⁴

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että yksilöintivaatimusten täyttymistä on Suomen oikeudessa tulkittu verrattain ankarasti. Tietyn asiakirjan hallinnan selvittelyn osalta sen esittämistä vaativa joutuu tyytymään lähes yksinomaan vastapuolen suullisiin lausumiin. Kun lisäksi oikeuskirjallisuudessa on todettu, että OK 7:3:n mukaisen yleisen turvaamistoimimääräyksen soveltaminen editiovaatimuksen yhteydessä edellyttää yhtä tarkkaa yksilöintiä kuin itse editiovaatimus, on asianosainen tietojen hankkimisen osalta usein lähinnä omien yksityisten tutkimustensa varassa.²⁵

21 Helsingin KO (5. os.) 10.1.1997 (94/22584). Tapaus koski takaisinsaantia Eka-yhtymän yrityssaneerauksessa. Todistusteemana oli vastaajapankkien tietoisuus yhtiön taloudellisesta tilasta 30.9.1992 ja menettelyn sopimattomuus. Virolainen s. 135 on luonnehtinut tapausta ”karmaisevaksi esimerkiksi siitä, miten epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen voidaan ahtaalla laintulkinnalla päätyä”. Ruotsalaisen oikeuskäytännön osalta ks. Heuman, s. 6-15.

22 Leppänen, s. 236–237.

23 Lappalainen, s. 195.

24 Lappalainen, s. 196.

25 Kokoavasti Suomen oikeuden osalta ks. Leppänen s. 239-240. OK 7:3:n mukaisen yleisen turvaamistoimen soveltumisesta editiovaatimukseen ks. Savola ja toisin Möller.

2.5. Common Law -maiden discovery-järjestelmästä

Common Law –maiden discovery-järjestelmää voidaan luonnehtia pakkokeinojen tukemaksi prosessuaalisten menettelyjen tai keinojen kokonaisuudeksi, jonka avulla asianosaisilla on laajat mahdollisuudet tutkia lähes minkä tahansa relevantin todisteen sisältö tai olemassaolo.²⁶ Instituution tarkoituksena on ensinnäkin riitakäytösten täsmentäminen, toiseksi jutun tosiseikkojen selvittäminen ja kolmanneksi todisteiden hankkiminen varsinaista oikeudenkäyntiä varten.²⁷ Discovery-menettelyn keinot ja laajuus vaihtelevat jonkin verran eri common law -maiden välillä. Vaikka seuraavassa kiinnitetään paikoin erityistä huomiota Yhdysvaltojen discovery-järjestelmään, on tarkoituksena käsitellä pääpiirteittäin common law -maille yhteisiä periaatteita.²⁸

Yhdysvalloissa discovery-järjestelmä on liittovaltiotasolla säännelty siivili-prosessia käsittelevän lain jaksossa V.²⁹ Itse menettely suoritetaan jo jutun valmisteluvaiheessa ennen varsinaista oikeudenkäyntiä. Discoveryn kohteet on määritelty hyvin laajasti: menettely voi periaatteessa koskea mitä tahansa seikkaa, joka ei ole todistuskiellon alainen ja joka on relevantti vireillä olevassa asiassa.³⁰ Yhdysvalloissa discovery-menettelyn piiriin voi kuulua jopa sellainen seikka, joka sinänsä on todisteeksi kelpaamaton, mutta jonka paljastuminen todennäköisesti johtaa muiden käyttökelpoisten todisteiden ilmaantumiseen.³¹

Discoveryn keinot vaihtelevat maittain. Useimmissa common law –maissa on kuitenkin voimassa asiakirjojen yleinen ja erityinen ilmoittamisvelvollisuus. Yleinen ilmoittamisvelvollisuus tarkoittaa sitä, että osapuolen on omasta aloitteestaan ilmoitettava merkitykselliset asiakirjat ja toimitettava ne vastapuolen tutkittaviksi. Erityisellä ilmoittamisvelvollisuudella tarkoitetaan osapuolen velvollisuutta tuomioistuimen määräyksestä ilmoittaa tietyt yksilöidyt asiakirjat, joiden voidaan olettaa olevan tämän hallussa.³²

Tämän lisäksi osapuolilla on yleensä laaja kyselyoikeus ja tarvittaessa osapuoli voidaan velvoittaa antamaan valahtoisia lausuntoja tai vakuutuksia tietyn asiakirjan olemassaolosta tai sisällöstä. Tuomioistuimen määräyksen noudattamat-

26 Leppänen, s. 403.

27 Andström, s. 242.

28 Englannin ja Yhdysvaltojen discovery-järjestelmien eroista ks. Leppänen s. 402-409.

29 Federal Rules of Civil Procedure, V. Depositions and Discovery, Rules 26-37.

30 Federal Rules of Civil Procedure, Rule 26(b) ja (d). Ks. myös Leppänen, s. 404.

31 Federal Rules of Civil Procedure, Rule 26(b)(1).

32 Yhdysvaltojen osalta Federal Rules of Civil Procedure, Rule 26(a) käsittelee yleistä ilmoittamisvelvollisuutta ja 26(b) erityistä ilmoittamisvelvollisuutta. Ks. myös Andström, s. 242.

ta jättäminen on sanktioitu rangaistusuhalla, asian käsittelemättä jättämisellä, vahingonkorvaus-velvollisuudella tai kyseessä olevan seikan pitämällä näytettynä.³³

Niitä tapauksia varten, joissa vastapuoli on haluton esittämään tiettyä asiakirj näyttöä tai on olemassa vaara siitä, että vastapuoli hävittää todistusaineistoa, on tuomioistuimen mahdollista asianosaisen pyynnöstä määrätä tälle turvaamistoinena mahdollisuus päästä tutustumaan asiakirjoihin vastapuolen tiloissa. Määräys voidaan antaa myös sen kohteeksi joutuvaa kuulematta, jolloin se muistuttaa kotietsintää.³⁴

Discovery-järjestelmä antaa Suomen editiovelvollisuuteen verrattuna osapuolelle laajat, pakkokeinoin ja erinäisin vastapuoleen kohdistuvin rangaistusuhin turvatut mahdollisuudet jo ennen oikeudenkäyntiä päästä tutustumaan lähes kaikkien vastapuolen hallussa olevaan relevanttiin kirjalliseen todistusaineistoon. Common Law -maissa discovery-järjestelmästä on sen syntymisestä lähtien käyty kiivasta keskustelua. Menettelyn on väitetty nopeuttavan ja tehostavan oikeudenkäyntejä sekä edistävän sovintoratkaisujen syntymistä, ennen kaikkea siksi, että se tapahtuu yleensä jo valmisteluvaiheessa. Toisaalta menettelyä on kritisoitu siitä, että tietyt pakkokeinot ovat saattaneet johtaa kohtuuttomuuteen niiden kohteeksi joutuvan osapuolen kannalta ja että järjestelmää voidaan väärinkäyttää vastapuolen häiritsemiseksi, tämän painostamiseksi sekä oikeudenkäynnin pitkittämiseksi.³⁵

Vaikka discovery-järjestelmän on arvioitu vähentävän oikeudenkäynnin kustannuksia ja edistävän sovintoratkaisuja, on myöhemmässä tutkimuksessa päädytty myös vastakkaisiin lopputuloksiin. Näitä käsitellään lähemmin jäljempänä.

3. Informaatio prosessioikeuden oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa

3.1. Hallinnolliset kustannukset ja virhekustannukset

Prosessioikeuden oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa on lähdetty siitä, että prosessioikeuden tehtävänä on minimoida kahden tyyppisiä kustannuksia: hal-

33 Yhdysvaltojen osalta discoveryn keinoista on säädetty Federal Rules of Civil Procedure, Rule 27-36. Ks. myös Andström, s. 242.

34 Andström, s. 243. Federal Rules of Civil Procedure, Rule 37 sääntelee yhdysvaltojen osalta discoverystä kieltäytymisen seurauksia.

35 Leppänen s. 411-415 ja Andström s. 243.

linnollisia kustannuksia sekä virheellisistä tuomioista aiheutuvia kustannuksia (*administrative costs and error costs*).³⁶ Yhteisesti näitä kustannuksia voidaan nimittää yhteiskunnallisiksi kustannuksiksi (*social costs*).

Hallinnollisilla kustannuksilla tarkoitetaan ensinnäkin sellaisia kustannuksia, joita tuomioistuimessa käytävä oikeudenkäynti aiheuttaa asianosaisille. Näitä ovat esimerkiksi tuomioistuinten asianosaisilta perimät erinäiset maksut prosessin eri vaiheissa sekä asianosaisten oikeudenkäyntikulut.³⁷ Toiseksi hallinnolliset kustannukset käsittävät laajassa mielessä myös valtiolle tuomioistuinlaitoksen ylläpitämisestä aiheutuvat kustannukset.³⁸

Virheellisestä tuomiosta aiheutuvia kustannuksia on vaikeampi määritellä, sillä niiden mittaaminen vaatii jonkinlaisen täydellisyysstandardin (*standard of perfection*).³⁹ Todellisuudessa tuomioistuimet tekevät jonkin verran virheitä, koska näiden hallussa oleva informaatio kunkin tapauksen tosiseikoista ja niihin soveltuvasta lainsäädännöstä ei milloinkaan ole täydellinen. Voidaan kuitenkin olettaa, että mikäli tuomioistuimella olisi aina hallussaan täydelliset tiedot jokaisen tapauksen tosiseikoista sekä lainsäädännöstä, se ei koskaan tekisi virheitä. Tällaisen tuomioistuimen päätöksistä käytetään oikeustaloustieteessä nimitystä *perfect-information judgement*.⁴⁰ Virheen laajuus (*extent*) voidaan siten määritellä täydelliselle informaatiolle perustuvan päätöksen p1 ja todellisen päätöksen p2 erotuksena mitä tulee voittavalle osapuolelle myönnettyihin korvauksiin: p1–p2 = virheen laajuus. Otetaan esimerkiksi talopakettin kauppaa koskeva riita, jossa ostaja A on nostanut myyjää B vastaan vahingonkorvauskanteen koska talopakettin lämpöeristys on ollut puutteellinen. Jos täydelliselle informaatiolle perustuva ratkaisu määräisi vahingonkorvauksen määräksi 5000 euroa mutta todellisessa ratkaisussa vahingonkorvauksen määräksi on arvioitu vain 4000 euroa, on virheen laajuus 1000 euroa.

Todellisen virhekustannuksen määrä ei kuitenkaan ole yhtä kuin yllä esitetty virheen laajuus, sillä virheistä aiheutuu myös yhteiskunnallisia kustannuksia.⁴¹ Jos yllä kuvatussa esimerkkitapauksessa tuomioistuin tuomitsi myyjään maksamaa ostajalle korvauksia 4000 euroa todellisen vahingon määrän sijaan, voi tämä toimia myyjän kannalta kannustimena alentaa esimerkiksi laadunvalvon-

36 Cooter-Ulen, s. 391 ja Posner, s. 599.

37 Cooter-Ulen, s. 391.

38 Posner, s. 599.

39 Cooter-Ulen, s. 391.

40 Cooter-Ulen, s. 391.

41 Posner, s. 602–604.

nasta aiheutuvia kustannuksia. Oletetaan, että talopakettien myyjä säästäisi 2000 euroa alentamalla laadunvalvonnasta aiheutuvia kustannuksia ja että tästä aiheutuisi samalla talopaketin ostajalle ylimääräinen 15000 euron määräinen vahinko. Tällöin virheen, jonka laajuus alun perin oli 1000 euroa, aiheuttamat yhteiskunnalliset kustannukset (=virhekustannukset) ovat yhtä kuin $15000 - 2000 = 13000$ euroa. Toisin ilmaistuna: $vk(1000) = 13000$, jolloin vk =virhekustannus ja virheen laajuus = 1000.

Laajassa mielessä prosessioikeuden merkitys oikeustaloustieteen näkökulmasta on hallinnollisista kustannuksista ja virhekustannuksista koostuvien yhteiskunnallisten kustannusten minimointi. Kun mahdollisimman täydellinen informaatio osapuolten ja tuomioistuimen kesken vähentää virheiden syntymisen mahdollisuutta, on prosessioikeuden oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa lähdetty siitä, että prosessioikeudellisten säännösten tulisi edistää informaation tasaista jakautumista.⁴² Niin ikään sovintoratkaisujen on katsottu lähtökohtaisesti palvelevan yhteiskunnallisten kustannusten minimoinnin tarkoitusta, sillä sovintoratkaisussa päädytään yleensä samaan lopputulokseen ilman tuomioistuinprosessin aiheuttamia hallinnollisia kustannuksia.⁴³ Näitä näkökohtia tarkastellaan lähemmin seuraavissa jaksoissa operoimalla kanteen odotusarvon (*estimated claim value*) käsitteellä.

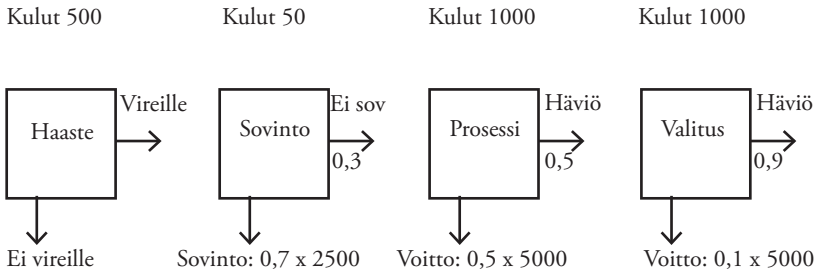
3.2. Kanteen odotusarvo

Prosessioikeuden oikeustaloustieteellisessä analyysissä käytetään usein lähtökohdana eräänlaista oikeudenkäynnin taloustieteellistä mallia, jossa operoidaan kanteen odotusarvon käsitteellä. Yksinkertaisimmassa muodossaan oikeudenkäynnin taloustieteellinen malli koostuu kantajasta (k) jolla on vaade vastaajaa (v) kohtaan. Kantajan kanteen odotusarvo (ko) on yhtä kuin tämän oma käsitys kanteen menestymisen todennäköisyydestä (tk) kerrottuna odotetulla hyvityksellä (h), mistä lopuksi vähennetään jokaisen tuomioistuinvaiheen kantajalle aiheuttamat kustannukset⁴⁴. Malli voidaan havainnollistaa seuraavanlaisella kaaviolla:

42 Cooter-Ulen, s. 411.

43 Koulu, s. 188.

44 Kobayashi, s. 3 ja Cooter-Ulen, s. 392–393.

Kanteen odotusarvo prosessin eri vaiheissa laskettaessa on tarkoituksenmukaista lähteä viimeisestä vaiheesta (kaaviossa äärioikealla oleva neliö), mikä tässä tapauksessa on valitus korkeampaan instanssiin. Aikaisemmin käsiteltyä talokauppaesimerkkiä soveltaen voidaan lähtökohdaksi ottaa, että virheellisen talopakettin ostaja A odottaa saavansa vahingonkorvauksena 5000 euroa mikäli valitus menestyy. Valituksen hylkäämisen todennäköisyydeksi arvioidaan 0.9 ja menestymisen todennäköisyydeksi vastaavasti 0.1. Valituksen vireillepanosta aiheutuu lisäksi 1000 euron kulut. Kanteen odotusarvo (ko) on siten -500:

$$KO = 0.1 \times 5000 + 0.9 \times 0 - 1000 = -500$$

Koska kanteen odotusarvo on negatiivinen, rationaalinen kantaja ei siten valitaisi päätöksestä.

On syytä huomata, että tässä esimerkissä on lähdetty siitä Suomen oikeusjärjestykselle sinänsä vieraasta lähtökohdasta, että kumpikin osapuoli maksaa omat oikeudenkäyntikulunsa.⁴⁵

Valitusvaihetta edeltää varsinainen oikeudenkäynti. Mikäli ostaja A epäonnistuu oikeudenkäyntiä edeltävissä sovintoneuvotteluissa, aiheutuu hänelle oikeudenkäynnistä 1000 euron kulut. Todennäköisyys sille, että A voittaa ja saa 5000 euroa vahingonkorvausta B:ltä, on 0,5. Vastaavasti häviön todennäköisyys on 0,5. Näin ollen kanteen odotusarvo on alioikeusvaiheessa 1500:

$$KO = 0,5 \times 5000 - 0,5 \times 0 - 1000 = 1500$$

⁴⁵ Suomen oikeuden mukaisen kustannusvastuun (häviöjä maksaa vastapuolen kulut) soveltaminen kanteen odotusarvoa laskettaessa on hankalampaa, koska kustannusvastuu vaikuttaa joka vaiheessa kanteen odotusarvoon. Tässä esityksessä pyritään ainoastaan antamaan yleiskuva kanteen odotusarvon käsitteestä, jolloin kustannusvastuukysymysten syvällisempi pohtiminen ei ole tarkoituksenmukaista eikä annetun laajuuden puitteissa mahdollistakaan. Yleisesti kuluvastuun vaikutuksesta ks. esim. Cooter-Ulen, s. 425-427 ja Posner, s. 627-634 ja Suomen osalta Männistö.

Alioikeusvaiheen jälkeen on syytä laskea kanteen odotusarvo oikeudenkäyntiä edeltävien sovintoneuvottelujen aikana. Oletetaan, että A voi haasteen vireillepanon jälkeisen valmisteluvaiheen aikana tai sen jälkeen sopia kanteen siten, että hän saa 2500 euroa todennäköisyydellä 0,7. Sovintoratkaisusta aiheutuu A:lle 50 euron kulut. Sovintoratkaisun vaihtoehto on oikeudenkäynnin aloittaminen, minkä odotusarvo A:n osalta on yllä laskettu 1500. Kanteen odotusarvo ennen oikeudenkäyntiä edeltävissä sovintoneuvotteluissa on siten 2165:

$$KO = 0,7 \times (2500 - 50) + 0,3 \times 1500 = 2165$$

Koska kanteen odotusarvo on sovinnollisessa ratkaisussa suurempi kuin oikeudenkäynnissä, rationaalinen kantaja pyrki ratkaisemaan asian sovinnollisesti jo ennen oikeudenkäyntiä.

Lopuksi tarkastellaan vielä itse prosessin aloittamiskynnystä eli tässä tapauksessa haastehakemuksen jättämistä alioikeuteen. Oletetaan että A:lle aiheutuisi haasteen vireillepanosta yhteensä 500 euron asianajokulut. Kanteen odotusarvo vireillepanovaiheessa saadaan vähentämällä sen odotusarvosta seuraavassa vaiheessa vireillepanosta aiheutuvat kulut. Näin ollen kanteen odotusarvo on vireillepanovaiheessa $2165 - 500 = 1665$. Rationaalinen kantaja panee kanteen vireille, mikäli kanteen odotusarvo tässä vaiheessa on suurempi kuin vireillepanosta aiheutuvat kustannukset.

Yllä kuvatun mukainen laskentamalli on yleisesti käytetty lähtökohta prosessioikeuden oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa. Tutkimuksessa on tarkasteltu miten prosessin eri vaiheiden ja esimerkiksi kustannusvastuun, todistelun ja osapuolten välisen tiedonvaihdon prosessioikeudellinen sääntely vaikuttaa käsitelyyn kanteen odotusarvosta ja siten välillisesti myös sovintohalukkuuteen.⁴⁶ Jäljempänä käsitellään tarkemmin sovintoratkaisun merkitystä oikeusprosessin yhteiskunnallisiin kustannuksiin.

3.3. Sovintomenettelyn vaikutus oikeudenkäynnin yhteiskunnallisiin kustannuksiin

Kuten jo yllä käsitellyssä esimerkissä voitiin kanteen odotusarvoa laskettaessa huomata, olisi rationaalinen kantaja pyrkinyt riidan sovinnolliseen ratkaisuun oikeudenkäynnin sijasta kanteen odotusarvon ollessa tuolloin korkeampi. Oikeustaloustieteessä onkin yleisesti lähdetty siitä, että sovinto on tuomioistuin-

⁴⁶ Kobayashi, s. 3–4.

prosessia tehokkaampi, koska se minimoi oikeusprosessin yhteiskunnalliset kustannukset. Tällöin taustalla on ajatus siitä, että todennäköisyys väärän ratkaisun syntymiselle on sovintomenettelyssä ja tuomioistuinprosessissa yhtä suuri, jolloin myös virhekustannukset ovat odotusarvoltaan yhtä suuret. Sovintomenettelyn hallinnolliset kustannukset ovat kuitenkin tuomioistuinprosessia oleellisesti pienemmät, jolloin myös sovintomenettelyn yhteiskunnalliset kustannukset ovat tuomioistuinprosessin vastaavia alhaisempia.⁴⁷

Vaikka yllä esitetty oletama kaikessa itsestäänselvyydessään voidaan ottaa perustelluksi lähtökohdaksi, on siihen syytä tehdä muutama varaus. Ensinnäkin, oletama sovinnon tehokkuudesta oikeudenkäyntiin verrattuna pohjautuu siihen oletamaan, että sovintoratkaisu vastaa oikeudenkäynnin odotettua tulosta eli itse asiassa kuviteltua tuomiota. Tätä voidaan kutsua vastaavusolettamaksi.⁴⁸ Tällöin on huomioitava, että suuri osa tuomioistuinprosessin yhteiskunnallisista kustannuksista aiheutuu juuri virhekustannusten minimoinnista, jolloin voidaan itse asiassa puhua eräänlaisesta optimoinnista. Vastaavia prosessuaalisia takeita ratkaisujen oikeellisuudesta ei sovintomenettelyssä ole minkä lisäksi niiden lopputulokset voivat poiketa kuvitteellisesta tuomiosta verrattain usein, koska ei-oikeudellisten kohtuusnäkökohtien huomioimista sovintomenettelyssä suositaan.⁴⁹

Toiseksi on tarkasteltava itse sovinnon edistämisen tehokkuutta. Yksittäisessä tapauksessa sovinnon edistäminen on tehokasta, jos sovinnon syntyminen pienentää sitä työpanosta, jonka tuomioistuin muutoin olisi joutunut uhraamaan täysimittaiseen oikeudenkäyntiin.⁵⁰ Näin ollen sovintojen edistämistä voidaan myös perustella laajemmassa mittakaavassa sillä, että säästyvät varat voidaan kohdistaa niihin tapauksiin, joissa sovintoa ei syystä tai toisesta synny. Näin päästäisiin siihen lopputulokseen, että oletettavasti kaikkein hankalimmat asiat voitaisiin käsitellä perusteellisemmin kuin mihin resurssit riittäisivät, mikäli kaikki riidat käsiteläisiin täysimittaisessa tuomioistuinprosessissa.⁵¹ Asia ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen, sillä jos sovintoa ei synny edistämistoimenpiteistä huolimatta, sovintojen edistäminen itse asiassa vain lisää tuomarin työtaakkaa ja siten oikeusprosessin hallinnollisia kustannuksia. Näin ollen se, onko sovintojen edistäminen kokonaisuutena kannattavaa toimintaa, jää riippumaan sovintofrek-

47 Koulou, s. 188; Cooter-Ulen, s. 391.

48 Koulou, s. 188.

49 Koulou, s. 189.

50 Koulou, s. 189.

51 Koulou, s. 189–190.

venssistä, eli toisin sanoen siitä, kuinka usein sovinnon edistäminen tosiasiaassa johtaa sovintoratkaisun syntymiseen.⁵²

Yllä esitetyistä varaumista huolimatta sovinto on yleensä täysimittaista oikeusprosessia tehokkaampi keino minimoida oikeudenkäynnin yhteiskunnalliset kustannukset. Tämä lähtökohta pidetään myös tässä esityksessä. Seuraavissa jaksoissa syvennyttään käsittelemän osapuolten ja tuomioistuimen hallussa olevan informaation merkitystä toisaalta sovintoratkaisujen syntymisen kannalta ja toisaalta tuomioistuinprosessin tehokkuuden kannalta.

3.4. Miksi sovintoneuvottelut epäonnistuvat?

Yllä on esitetty, että rationaalinen oikeusprosessin osapuoli valitsee aina sovintovaihtoehdon, mikäli kanteen odotusarvo tuolloin on suurempi kuin mikä se olisi tuomioistuinprosessissa. Näin ei tietenkään aina ole asianlaita ja ensi näkemältä voisikin luulla, että moni oikeudenkäynti käydään vain siksi, että jompikumpi osapuoli tai molemmat osapuolet ovat käyttäytyneet irrationaalisesti. Tämä ei tietenkään pidä paikkaansa, vaan peliteoriassa on kehitelty monia eri malleja, jotka selittävät, miksi sovintoneuvottelut (*settlement bargaining*) joskus epäonnistuvat.⁵³ Tässä esityksessä ei ole mahdollista kattavaan peliteoreettiseen analyysiin, vaan tyydytään antamaan yleiskuva kahdesta mallista, jotka tarjoavat selityksen sille, miksi osapuolet päätyvät tuomioistuinprosessiin sovintoratkaisun sijaan. Nämä teoriat perustuvat yhtäältä relatiivisen optimismin sekä relatiivisen pessimismin käsitteille ja toisaalta osapuolten riskikäyttäytymiselle.⁵⁴

Ensimmäisen käsiteltävän teorian mukaan tuomioistuinprosessiin joudutaan, koska osapuolten käsitykset oikeudenkäynnin odotusarvosta eriävät toisistaan: kantajalla on hyvin korkea käsitys kanteensa odotusarvosta samalla kuin vastaajan käsitys kantajan kanteen odotusarvosta on hyvin alhainen. Tällöin vallitsee relatiivinen optimismi: kukin osapuoli arvioi omat menestymisensä mahdollisuudet paremmiksi kuin mitä ne tosiasiaassa ovat.⁵⁵ Relatiivisen optimismin vallitessa kantaja vaatii suurta sovintosummaa kun taas vastaaja on valmis sopimaan vain paljon alhaisemmasta summasta; tällöin osapuolet eivät päädy sovintoratkaisuun.

52 Koulu, s. 190.

53 Yleisesitys näistä malleista ks. esim. Daugherty ja Baird, s. 79-119. Ks. myös Waldfogel, joka käsittelee eroavaisuuksia osapuolten eriäville odotuksille ja asymmetriselle informaatiolle perustuvissa teorioissa.

54 Cooter-Ulen s. 406-410.

55 Cooter-Ulen s. 406.

Sanottua voidaan havainnollistaa käyttämällä aiempaa talopakettin kauppaa koskevaa esimerkkiä. Mikäli ostaja A arvioi oikeudenkäyntikuluiksi 1000 euroa ja tuomioistuimen todennäköisesti määräämäksi korvaussummaksi 5000 euroa, on hänen vaikea hyväksyä sovintotarjousta joka alittaa 4000 euroa. Mikäli myyjä B puolestaan arvioi oikeudenkäyntikuluikseen 1000 euroa ja suurimmaksi todennäköiseksi korvaussummaksi 2000 euroa, on B:n vaikea tarjota asian sovinnolliseksi ratkaisemiseksi enemmän kuin 3000 euroa. Relatiivinen optimismi vallitsee silloin, kun kantaja odottaa saavansa oikeudenkäynnissä enemmän kuin vastaaja odottaa häviävänsä.⁵⁶

Sanotusta seuraa, että sovintoratkaisun syntyminen on paljon helpompaa silloin kun kantaja odottaa saavansa oikeudenkäynnissä vähemmän kuin mitä vastaaja odottaa häviävänsä. Jos äskeisestä esimerkistä muutetaan siten, että ostaja A odottaa tällä kertaa saavansa korvauksena vain 3000 euroa kun taas myyjä B puolestaan arvioi joutuvansa maksamaan 5000 euroa, vallitsee relatiivinen pessimismi. Tämä on omiaan edistämään sovintoratkaisun syntymistä.⁵⁷ Esimerkkitapauksessamme sovinto syntyi suurella todennäköisyydellä koska A:n voidaan olettaa tyytyvän mihin tahansa summaan, joka ylittää 3000 euroa vähennettynä oikeudenkäyntikuluilla kun taas B:n voidaan olettaa olevan valmis maksamaan sovinnollisesti minkä tahansa summan, joka alittaa 5000 euroa lisättynä oikeudenkäyntikuluilla.⁵⁸

Osa oikeudenkäynnin osapuolten välisestä tiedonvaihdosta on täysin vapaaehtoista. Osapuolet käyvät sekä keskenään että tuomioistuimen johdolla valmisteluvaiheessa keskusteluja omista kannoistaan ja vaatimuksistaan.⁵⁹ Vapaaehtoisessa tietojenvaihdossa osapuolet pyrkivät yleensä tuomaan esiin sellaisia seikkoja, jotka ovat vastapuolelle haitallisia. Tämä on omiaan korjaamaan vastapuolen relatiivista optimismia ja siten edistämään sovintoratkaisun syntymistä.⁶⁰

Asiaa voidaan havainnollistaa käyttämällä esimerkkitapaustamme: Mikäli sekä ostaja A että myyjä B pystyisivät kumpikin säästämään 1000 euroa oikeudenkäyntikuluissa jos he päätyvät sovintoratkaisuun, kannattaa A:n paljastaa B:lle

56 Cooter-Ulen s. 407.

57 Cooter-Ulen s. 407.

58 Esimerkissä pätee edelleen oletuksena, että kukin osapuoli vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan.

59 Editiovelvollisuus ja discovery eroavat tästä tiedonvaihdosta siinä, että ne ovat pakollisia. Niitä käsitellään oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta jäljempänä.

60 Cooter-Ulen, s. 408.

kärsimänsä vahingon todellinen laajuus ja siten korjata B:n virheellinen käsitys asiasta.

Samalla tavalla osapuolet pyrkivät vapaaehtoisessa tiedonvaihdossa salaamaan itselleen haitallista informaatiota. Osapuolelle haitallisen informaation paljastuminen on omiaan korjaamaan toisen osapuolen relatiivista pessimismiiä ja siten estämään sovintoratkaisujen syntyä.⁶¹

Yhteenvetona voidaan siis todeta, että osapuolten välillä vallitseva relatiivinen optimismi on esteenä sovintojen syntyä ja vastaavasti relatiivinen pessimismi edistää sovintojen syntyä. Sekä relatiivinen optimismi että relatiivinen pessimismi perustuvat toisen osapuolen väärille tai puutteellisille tiedoille; toisin sanoen osapuolten informaatio on asymmetristä.⁶² Vapaaehtoisessa tiedonvaihdossa osapuolet pyrkivät paljastamaan itselleen edullisia seikkoja ja vastaavasti salaamaan itselleen haitallisia seikkoja. Tämä on omiaan vähentämään relatiivista optimismia ja siten edistämään sovintojen syntyä.

Osapuolten riskikäyttäytymiselle perustuva teoria täydentää edellä käsiteltyä relatiivisen optimismin ja pessimismin käsitteille rakentuvaa teoriaa. Koska tässä työssä on tarkoitus keskittyä informaation jakautumiseen osapuolten välillä, voidaan riskikäyttäytymiselle perustuva teoria käsitellä suhteellisen pintapuolises-ti.⁶³

Riskikäyttäytymiselle rakentuva teoria juontaa juurensa epävarmuudessa tapahtuvan päätöksenteon tutkimuksesta, josta on olemassa paljon empiiristä aineistoa. Yleisesti ottaen henkilöt ovat riskielementin sisältävissä päätöksentekotilanteissa riskiaversiivisiä kun kyse on voitoista ja riskihakuisia suhteessa tappioihin. Tämä johtuu siitä, että ihmisillä on taipumus tarkastella lopputuloksia joko voitoina tai tappioina suhteessa nykytilanteeseen.⁶⁴

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mikäli kantaja joutuu valitsemaan sovintoratkaisun tarjoaman varman korvauksen ja tuomioistuinratkaisun tarjoaman epävarman korvauksen välillä, useampi kantaja valitsisi sovintoratkaisun. Vastaavasti vastaaja voi joutua valitsemaan sovintoratkaisun tuoman varman tappion

61 Cooter-Ulen, s. 409.

62 Cooter-Ulen, s. 408.

63 Toisaalta on perusteltua ainakin sivuta riskikäyttäytymisen vaikutuksia sillä relatiiviselle optimismille ja pessimismille perustuva malli ei välttämättä riittävästi huomioi näitä näkökohtia. Ks. Cooter-Ulen, s. 410.

64 Cooter-Ulen s. 410.

ja tuomioistuinratkaisun tuoman epävarman tappion välillä. Yllä esitetyn mukaisesti useampi vastaaja valitsee tällöin tuomioistuinprosessin sovintoratkaisun sijaan.⁶⁵

3.5. Discovery-järjestelmä oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa

Common Law –maiden discovery-järjestelmällä on katsottu olevan viisi pääasiallista tarkoitusta: sovintojen edistäminen, sovintoratkaisujen oikeudellisuuden edistäminen, tuomioistuinratkaisujen oikeudellisuuden edistäminen, perusteetomien kanteiden seulominen sekä oikeusriitojen käsittelyn transaktiokustannusten alentaminen.⁶⁶ Tätä taustaa vasten käsitellään seuraavassa yhteenvedon-omaisesti discovery-järjestelmästä oikeustaloustieteen tutkimuksessa esitettyä.

Kuten edellä on todettu, osapuolten välinen vapaaehtoinen tiedonvaihto vähentää relatiivista optimismia ja edistää siten sovintoratkaisujen syntymistä. Jos osapuolet pakotetaan paljastamaan myös itselleen epäedullista informaatiota, relatiivinen optimismi kasvaa ja sovintoratkaisun saavuttaminen tulee vaikeammaksi. Discovery-järjestelmällä on tässä suhteessa kaksi funktiota: toisaalta siinä organisoidaan osapuolten välinen vapaaehtoinen tiedonvaihto, mikä on omiaan edistämään sovintoja. Toisaalta discoveryn funktiona on myös tuoda esiin osapuolille epäedullisia seikkoja, mikä vähentää sovinnon todennäköisyyttä.⁶⁷ Missä määrin nykymuotoinen discovery-järjestelmä kokonaisuutena todella edistää sovintoja, ts. kasvattaa sovintofrekvenssiä, on näin ollen epävarmaa.⁶⁸

Discovery-järjestelmän lähtökohtainen funktio on esiintuoda kaikki riidan kannalta relevantti informaatio. Mitä kattavampi discovery-menettely on, sitä paremmin informoituja sekä jutun osapuolet että tuomioistuin ovat. Tämä on omiaan edistämään sekä sovintoratkaisujen että tuomioistuinratkaisujen oikeellisuutta. Sovintoratkaisujen osalta tämä tarkoittaa sitä, että sovintoratkaisun sisältö lähe-nee täydelliselle informaatiolle perustuvan, hypoteettisen tuomioistuinratkaisun sisältöä, jolloin sovinnon edullisuus hallintokustannusten osalta verrattuna tuomioistuinratkaisuun korostuu. Tuomioistuinprosessin kannalta tämä taas alentaa pitkällä tähtäimellä oikeusprosessin virhekustannuksia, koska mahdollisimman hyvin informoitu tuomioistuin tekee vähemmän virheitä.⁶⁹

65 Cooter-Ulen, s. 410.

66 Cooter-Rubinfeld, s. 1 ja Sobel, s. 155-157.

67 Cooter-Rubinfeld, s. 1.

68 Cooter-Ulen, s. 410 ja Shepherd, s. 13. Toisin esim. Farmer-Pecorino, s. 137, jonka mukaan järjestelmä kokonaisuutena kasvattaa sovintofrekvenssiä.

69 Cooter-Rubinfeld, s. 4-5 ja Cooter-Ulen, s. 413.

Edellä on todettu, että rationaalinen kantaja panee kanteen vireille silloin kun vireillepanosta aiheutuvat kustannukset alittavat kanteen odotusarvon vireillepanovaiheessa. Discovery-järjestelmä sekä alentaa relatiivista optimismia silloin, kun kyse on vapaaehtoisen tiedonvaihdon organisoinnista, että korjaa relatiivista pessimismia silloin, kun kyse on pakollisesta tietojen paljastamisesta. Siten discovery-järjestelmä edistää virheelliselle optimismille perustuvista kanteista luopumista, kun on kyse ns. perusteettomista kanteista.⁷⁰ Toisaalta itse discovery-menettelyn kustannukset saattavat jakautua niin epätasaisesti osapuolten kesken, että toiselle osapuolelle syntyy kannustin jatkaa perusteettoman kanteen ajamista sovintoratkaisun toivossa.⁷¹

Oikeusprosessin transaktiokustannuksilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sovintoneuvotteluista aiheutuvia kustannuksia, discovery-menettelystä osapuolille aiheutuvia kustannuksia sekä oikeudenkäyntikuluja. Näiden osalta voidaan tyytyä toteamaan vain, että discovery-menettelyn mahdolliset vaikutukset transaktiokustannuksiin näyttävät rajoittuvan siihen, missä määrin menettely yleisellä tasolla vähentää oikeudenkäyntien määrää ja siten epäsuorasti alentaa transaktiokustannuksia.⁷²

Lopuksi on syytä tehdä muutama kokoava huomio discovery-menettelyn vaikutuksista oikeusprosessin yhteiskunnallisiin kustannuksiin, joiden minimoinnin on todettu olevan prosessioikeuden tärkein tehtävä oikeustaloustieteen näkökulmasta. Yllä esitetyn mukaisesti discovery-menettelyn ei voida varmuudella sanoa edistävän sovintoja. Myöskään ei ole varmuutta discovery-menettelyn aiheuttamien kustannusten suhteesta siihen säästöön, joka mahdollisesti on saatavissa siitä, että menettelyn ansiosta tuomioistuinprosessiin etenevät asiat ovat paremmin valmisteltuja, mikä yleensä nopeuttaa ja tehostaa itse prosessia.⁷³ Näin ollen discovery-menettelyn ei voida varmuudella sanoa vaikuttavan oikeusprosessin hallinnollisia kustannuksia alentavasti.⁷⁴

Virhekustannusten osalta taas voidaan sanoa, että discovery-menettely yleensä edistää sekä sovintoratkaisujen että tuomioistuinratkaisujen oikeellisuutta. Näin ollen discovery-menettelyn voidaan sanoa alentavan oikeusprosessin virhekus-

70 Cooter-Rubinfeld, s. 6.

71 Cooter-Rubinfeld, s. 7-10. Discovery-menettelyn kustannusten jakautumisesta osapuolten kesken ks. jäljempänä jakso 3.7.

72 Cooter-Rubinfeld, s. 7.

73 Discoveryn edut tässä suhteessa korostuvat, koska menettely tapahtuu aina jo ennen oikeudenkäyntiä.

74 Cooter-Ulen, s. 412.

tannuksia. Itse menettelystä aiheutuvia kustannuksia on kuitenkin vaikea verrata virhekustannusten alenemisesta saatuun säästöön, koska virhekustannusten mitaaminen on edellä esitetyn mukaisesti tapauskohtaista ja monimutkaista.

Yhteenvetona voidaan todeta, että siltä osin kuin discovery-järjestelmä organisoii vapaaehtoista tiedonvaihtoa osapuolten kesken, se alentaa sekä hallinnollisia kustannuksia että virhekustannuksia.⁷⁵ Siltä osin kun kyse on pakollisesta tietojen paljastamisesta, discovery-järjestelmä alentaa virhekustannuksia mutta sen ei varmuudella voida sanoa alentavan hallinnollisia kustannuksia.⁷⁶

3.6. Discovery-järjestelmän väärinkäyttö oikeustaloustieteellisessä tutkimuksessa

Myös oikeustaloustieteessä on tutkittu discovery-järjestelmän väärinkäyttöä⁷⁷. Kuten edellä on todettu, laajaa ja kattavin pakkokeinoin turvattua discovery-järjestelmää on myös kritisoitu siitä, että se tarjoaa mahdollisuuden oikeudenkäynnin pitkittämiseen ja vastapuolen häirintään.

Pääsääntöisesti discovery-järjestelmän kustannukset jakautuvat osapuolten kesken siten, että discovery-menettelyä vaativa osapuoli vastaa ainoastaan hakemuksesta aiheutuvista kustannuksista kun taas kohteena oleva osapuoli vastaa kaikista määräyksen noudattamisesta aiheutuvista kustannuksista, mitkä saattavat kohota huomattavan korkeiksi.⁷⁸

Juuri mainitunlaisen kustannusvastuun jakautumisen on oikeustaloustieteessä katsottu tarjoavan kannustimen discovery-järjestelmän väärinkäyttöön.⁷⁹ Esi-merkki valaisee sanottua: oletetaan, että discovery-menettelyä vaativa osapuoli odottaa menettelyn tuovan esiin todistusaineistoa, joka nostaa hänen kanteensa odotusarvoa 1500 euroa. Hakemuksen tekeminen maksaa 500 euroa ja määräyksen noudattamisesta johtuvat toimenpiteet maksavat vastapuolelle 2000 euroa. Tällöin discovery-menettelyn kokonaiskustannukset ovat 2500 euroa, mikä ylittää 1000 eurolla menettelyn odotetun hyödyn.

75 Cooter-Ulen, s. 413.

76 Cooter-Ulen, s. 411 ja 413.

77 Kattavammin discovery-järjestelmän väärinkäytön oikeustaloustieteellisestä tutkimuksesta ks. esim. McCabe.

78 Cooter-Ulen, s. 412. Ks. Myös Cooter-Rubinfeld, s. 7–10.

79 Cooter-Ulen, s. 412.

Ratkaisuksi kuvattuun ongelmaan on tarjottu kustannusvastuun siirtämistä siten, että discovery-menettelyä vaativa osapuoli vastaisi suuremmasta osasta menettelyn kokonaiskustannuksia.⁸⁰

4. Johtopäätöksiä Suomen oikeuden kannalta

Tässä viimeisessä jaksossa pyritään edellä esitetyn pohjalta esittämään muutamia oikeustaloustieteellisiä kannanottoja Suomen nykyoikeuden mukaisen editiovelvollisuuden tarkoituksenmukaisuudesta sekä vertailemaan sen hyötyjä ja haittoja suhteessa discovery-järjestelmään.

4.1. Sovintojen edistäminen

Suomen oikeuden mukainen siviiliprosessi jakautuu kahteen vaiheeseen: valmisteluun ja pääkäsittelyyn. Riita-asian valmistelusta säädetään OK 5 luvussa. Valmistelussa pyritään luomaan edellytykset asian käsittelylle keskitetyssä pääkäsittelyssä.⁸¹ OK 5:19:ssä säädetään tarkemmin, että valmistelussa on selvitettävä valmistelun tavoite, asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet, mistä asianosaisten ovat erimielisiä, mitä todisteita pääkäsittelyssä tullaan esittämään ja mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen sekä se, onko asiassa edellytyksiä sovinnolle.⁸²

Riita-asian valmistelun tavoitteiden mukaisesti osapuolten välinen vapaaehtoinen tiedonvaihto tapahtuu yleensä tuomioistuimen johdolla valmisteluvaiheessa. Kuten edellä on esitetty, osapuolet ovat vapaaehtoisessa tiedonvaihdossa yleensä halukkaita tuomaan esiin omia kantojaan tukevia seikkoja ja pyrkivät salaamaan itselleen haitallisia asioita. Tämän on edellä todettu vähentävän relatiivista optimismia ja siten edistävän sovintojen syntymistä.

Suomen oikeuden mukainen editiovelvollisuus on luonnollisesti voimassa jo valmisteluvaiheessa. Editiosäännösten tehtävänä ei kuitenkaan ole discovery-järjestelmän tavoin säännellä kaikkea osapuolien välistä tiedonvaihtoa, vaan se on olemassa niitä tilanteita varten, joissa oikeudenkäynnin osapuoli on haluton luovuttamaan tiettyä asiakirjatodistetta. Voidaan olettaa, että näissä tapauksissa asiakirja sisältää yleensä sen haltijalle haitallista informaatiota. Edellä on esitetty, että osapuolelle haitallisen informaation paljastuminen yleensä vähentää toisen

80 Cooter-Rubinfeld, s. 10-16. Ks. myös Cooter-Ulen, s. 412.

81 Lappalainen II, s. 773.

82 Lappalainen II, s. 773.

osapuolen relatiivista pessimismää, mikä on omiaan vaikeuttamaan sovintojen syntymistä.

Näin ollen voidaan esittää, että *editiovaatimuksen edellytysten väljempi tulkinta vaikeuttaisi sovintojen syntymistä, koska osapuolet joutuisivat paljastamaan enemmän itselleen haitallista informaatiota.*

4.2. Sovintoratkaisujen ja tuomioiden oikeellisuuden edistäminen

Edellä esitetyn mukaisesti sekä sovintoratkaisujen että tuomioistuinratkaisujen oikeellisuutta voidaan edistää sillä, että osapuolilla ja tuomioistuimella on mahdollisimman täydelliset tiedot käsiteltävästä asiasta. Mitä enemmän sovintoratkaisu lähenee sisällöltään täydelliselle informaatiolle perustuvaa kuvitteellista tuomioistuinratkaisua, sitä edullisempi se on verrattuna tuomioistuinratkaisuun. Tuomioistuinratkaisujen osalta informaation täydellisyys puolestaan vaikuttaa suoraan virhekustannuksiin. Edellä on todettu discovery-menettelyn vaikuttavan virhekustannuksia alentavasti. Näin ollen voidaan esittää, että *editiovaatimuksen edellytysten väljempi tulkinta alentaisi oikeusprosessin virhekustannuksia, koska osapuolilla ja tuomioistuimilla olisi käytettävissään laajemmat tiedot kustakin tapauksesta.*

4.3. Vaikutukset oikeusprosessin yhteiskunnallisiin kustannuksiin

Mitä oikeusprosessin hallinnollisiin kustannuksiin tulee, voidaan todeta, että editiovaatimuksen käyttöalan laajentaminen sen edellytysten väljemmällä tulkinnalla lisäisi jossain määrin osapuolille koituvia kustannuksia. Koska suomalaisessa oikeusprosessissa häviöjä maksaa paitsi voittajan oikeudenkäyntikulut, myös mahdollisen editiomääräyksen noudattamisesta voittajalle aiheutuneet kulut, ei järjestelmä suo osapuolille samanlaista mahdollisuutta editiovaatimuksen väärinkäyttöön kuin mitä discovery-menettelyn osalta on esitetty.⁸³ Editiovaatimuksen esittämistä harkitsevan on nimittäin punnittava, missä määrin editiomääräyksen avulla esiin tuotu todistusaineisto kasvattaa hänen kanteensa odotusarvoa suhteessa vastapuolelle editiomääräyksen noudattamisesta aiheutuviin kuluihin; on olemassa vaara siitä, että mikäli editiovaatimuksen esittäjä editiomääräyksestä huolimatta häviää jutun, joutuu hän maksamaan voittaneelle osapuolelle entistä suuremman summan oikeudenkäyntikulujen korvauksena. Voidaan siis huoma-

83 Lappalainen, s. 198. Silloin kun editiomääräyksen kohteena on prosessin ulkopuolinen henkilö, on editiovaatimuksen esittäjän korvattava tälle määräyksen noudattamisesta aiheutuneet kohtuulliset kulut.

ta, että *vaikka editiovaatimuksen edellytyksiä tulkittaisiin väljemmin, ei samankaltaista vaaraa järjestelmän väärinkäytöstä kuin discovery-järjestelmässä ole, koska siihen ei ole taloudellisia kannustimia.*

Kokonaisuutena editiovelvollisuuden väljempi tulkinta saattaa kuitenkin kasvattaa oikeusprosessin hallinnollisia kustannuksia, koska osapuolille oikeusprosessista aiheutuvat kulut tulisivat kokonaisuutena kasvamaan ja koska editiovelvollisuus yllä esitetyn mukaisesti saattaa vaikeuttaa sovintojen syntymistä.

Virhekustannusten osalta taas editiovelvollisuuden laajentamisen on todettu vaikuttavan niitä alentavasti. Editiovelvollisuuden laajentamisen vaikutukset oikeusprosessin yhteiskunnallisiin kustannuksiin ovat vaikeasti todennettavissa, koska se vaatii virhekustannusten alentamisesta aiheutuvan säästön vertaamista mahdollisesti kasvaneisiin hallinnollisiin kustannuksiin. Kuten edellä on todettu, virhekustannusten laskeminen on vaikeaa, koska se on tehtävä tapauskohtaisesti ja koska virheestä aiheutuvien yhteiskunnallisten kustannusten määrittely on vaikeaa.

Lopuksi voidaan yhteenvedonomaaisesti esittää seuraavaa: editiovaatimuksen edellytyksiä ei tulisi oikeustaloustieteellisestä näkökulmasta tulkita liian kaavamaisesti, vaan tuomioistuimen olisi kussakin tapauksessa annettava painoarvoa sille, minkä seikan editiota vaativa haluaa näyttää toteen. *Mitä tärkeämpää kysymystä oikean ratkaisun kannalta editiovaatimuksen kohteena oleva todistusaineisto koskee, sitä väljemmin tulisi editiovaatimuksen edellytyksiä tulkita.*⁸⁴ Tällöin tuomioistuin minimoi virhekustannukset yksittäisessä tapauksessa. Harkinnassa olisi kuitenkin myös huomioitava editiomääräyksestä osapuolille aiheutuvat kulut. Vasta tällöin voidaan puhua oikeusprosessin yhteiskunnallisten kustannusten minimoinnista.

Mikäli tuomioistuin soveltaisi kussakin yksittäistapauksessa yllä esitetyn kaltaista intressipunnintaa, voidaan olettaa, että virhekustannusten alentumisesta saatu säästö riittäisi pitkällä tähtäimellä kattamaan sovintofrekvenssin mahdollisesta pienentymisestä aiheutuneet kustannukset. Lisäksi on huomioitava, että editiovaatimuksen edellytysten väljempi tulkinta edistää myös sovintoratkaisujen oikeudellisuutta. Toisin sanoen, vaikka sovintofrekvenssi mahdollisesti pienenee, syntyvät sovinnot ovat sisällöltään aikaisempaa oikeampia.

⁸⁴ Samankaltaista tulkintaohjesääntöä on Ruotsin oikeuden osalta esittänyt Heuman, s. 13, joskaan ei oikeustaloustieteellisiin näkökohtiin pohjautuen. Heuman esittää, että editiovaatimukseen liittyvä yksilöintiedellytys voitaisiin täyttää myös siten, että todistusteema yksilöidään mahdollisimman tarkasti, jolloin itse asiakirjojen yksilöintivaatimuksia voidaan väljentää.

Lähteet / Bibliography

Andström, Kristiina: Asiakirjan esittämisvelvollisuudesta riita-asian oikeudenkäynnissä. DL 1997 s. 241-252.

Baird, Douglas G. – Gertner, Robert H. – Picker, Randal C.: *Game Theory and the Law*, Harvard University Press, 1994.

Cooter, Robert – Ulen, Thomas: *Law & Economics*. 4th edition, 2004.

Cooter, Robert – Rubinfeld, Daniel: An Economic Model of Legal Discovery, 23 *Journal of Legal Studies* 435, 1994.

Daugherty, Andrew F: 7400: Settlement, 1999, sähköisessä teoksessa “Encyclopedia of Law and Economics”, <http://users.ugent.be/~gdegeest/tablebib.htm>

Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert: *Rättegång. Fjärde Häftet (IV)*. 6. painos, Göteborg 1992.

Farmer, Amy – Pecorino, Paul: Civil Litigation with Mandatory Discovery and Voluntary Transmission of Private Information, *Journal of Legal Studies*, vol. 34, 2005, s. 137-159.

Heuman, Lars: Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljetvister, DEL I. JT 1989-1990, s. 3-46.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti III, 2004, tulostettu jakso 27.8 sähköisessä muodossa osoitteesta <http://www.suomenlaki.com>.

Kobayashi, Bruce H. – Parker, Jeffrey S.: 7000: Civil Procedure: General, 1999, sähköisessä teoksessa “Encyclopedia of Law and Economics”, <http://users.ugent.be/~gdegeest/tablebib.htm>

Koulu, Risto: Sovinto riita-asioiden oikeudenkäynnissä teoksessa Kanninen, Vesa – Määttä, Kalle (toim.): *Näkökulmia oikeustaloustieteeseen* 2, Helsinki 1998, s. 183-198.

Lappalainen, Juha: *Suomen siviiliprosessioikeus II*, Jyväskylä 2001.

Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Koulu, Risto – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki: *Prosessioikeus*, Juva 2003.

Leppänen, Tatu: Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta, Vammala 1998.

McCabe, Kevin – Inglis, Laura – Rassenti, Steve – Simmons, Daniel – Tallroth, Erik: Experiments on the Effects of Cost-Shifting, Court Costs and Discovery on the Efficient Settlement of Tort Claims, 33 *Florida State University Law Review* 89, 2005.

Männistö, Jarkko: Oikeudenkäyntikulut kannustimena – taloustieteellinen analyysi oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden vaikutuksista, *Lakimies* 1/2005 s. 79–97.

Möller, Gustaf: Sananen oikeudenkäymiskaaren yleisen turvaamistoimismääräyksen soveltamisalasta, DL 2001, s. 915-918.

Posner, Richard A: *Economic Analysis of Law*, fifth edition, 1998.

Savola, Mika: Oikeudenkäymiskaaren yleisen turvaamistoimismääräyksen soveltamisalasta, DL 2001, s. 435-468.

Shepherd, George B.: An Empirical Study of the Economics of Pretrial Discovery, 19 *International Journal of Law and Economics* 245, 1999.

Sobel, Joel: An Analysis of Discovery Rules, 52 *Law & Contemporary Problems*, 1989, s. 133-159.

Rasmus Sundström: Prosessioikeudellisen editiovelvollisuuden oikeustaloustieteellinen analyysi

Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus II, toinen painos, Porvoo 1977.

Waldfogel, Joel: Reconciling Asymmetric Information and Divergent Expectations Theories of Litigation, 41 *Journal of Law and Economics* 451, 1998.

Virolainen, Jyrki: Virallisen vastaväittäjän lausunto Tatu Leppäsen väitöskirjasta Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta (1998), LM 1999, s. 115 ss.